

Lablit i gènere

Elements comuns i formes pròpies en la
narrativa científica escrita per dones

Sílvia Aymerich i Lemos

Barcelona, 2012.

I Explicació del projecte

- 1. L'espai de referència**
- 2. La concreció del propòsit**
- 3. Les fases de la recerca**

II Procediment

- 1. La lablit.cat list: identificació de les autores**
- 2. L'arxivatge de les dades**
- 3. Els eixos d'anàlisi**

III Realització

- 1. Lectura focalitzada de les novel·les**
- 2. Anàlisi contrastiva del buidatge**
- 3. Redactat de les conclusions i discussió**

IV Una consideració final: la continuïtat del projecte

V Notes

I EXPLICACIÓ DEL PROJECTE

La contextualització
del gènere

Uns inicis en tres
trams: bretó,
italià i austríac

La crida
als escriptors
francòfons

*Tot el que sentim és una opinió, no un fet.
Tot el que veiem és una perspectiva, no la veritat.*

Marc Aureli

1. L'espai de referència

Si la recerca és en essència **perspectiva acotada** d'un tot inabordable, en el cas d'un gènere de recorregut tan intermitent com el de la **narrativa científica**, es fa imprescindible un breu repàs al seu procés de constitució per establir l'**espai de referència** dins el qual se situen i es concatenen les obres, en àmbits lingüístics diversos, al llarg de les dècades.

Cal revisitar, doncs, l'**evolució global del gènere** des dels seus inicis, tant per entendre el pas discret dels primers títols en l'àmbit català, com per valorar l'èxit abassegador i l'expectació creada a la Xarxa als darrers mesos per les dues novel·les de **Sònia Fernández-Vidal**¹.

Així, amb l'imaginari cèltic de rerefons, ens hem de remuntar al segle XIX, per trobar un jove advocat nantès, que arribaria a ser el segon escriptor més traduït de tots els temps, preconitzant ja la necessitat de "**novel·lar la ciència**". Estem parlant de **Jules Verne** que, per a Arthur B. Evans, seria el precursor no pas de la ciència-ficció, sinó de la ficció científica².

Posteriorment, haurem de saltar-nos les tres quartes parts del convuls segle vint, abans de trobar l'obra que inaugura, *avant-la-lettre*, el gènere. En efecte, el 1975 el químic italià **Primo Levi**, supervivent del camp d'extermini d'Auschwitz, publica *Il sistema periodico*, que l'any 2006, la Royal Institution britànica considerarà « *best science book ever* ».

Caldrà, però, encara un tercer salt en el temps perquè el gènere adquireixi nom i carta de naturalesa. Serà al 1996, quan **Carl Djerassi**, científic austríac afincat als Estats Units, publiqui *Cantor's Dilemma* i, sota l'etiqueta de "science-in-fiction"³, posi els fonaments d'un nou gènere narratiu que es desmarcava de la ciència-ficció, essencialment especulativa, per la seva vocació realista.

L'any següent, l'escriptor francès **Maurice G. Dantec** exhorta des del Québec els escriptors francòfons a no donar l'esquena a la ciència, i l'editorial Gallimard li respon el 1999 creant la col·lecció de novel·les científiques "**Quark Noir**". L'aventura editorial dura tan sols un bienni (1999-2000) deixant orfes a milers de lectors, però els llega una dotzena de novel·les i la descoberta de **quatre primeres autores**⁴.

Timonatge anglosaxó femení i increment d'autores

La representativitat de les autores de lablit anglosaxona

Els rols de gènere dins les novel·les

La lablit constituïda en altaveu i eina

La recerca de l'especificitat

Amb el nou mil·lenni, una jove biòloga pren el timó del novíssim gènere. Es tracta de **Jennifer Rohn** que, inspirant-se en l'èxit *chicklit* encunya el terme lexicalitzat "lablit", i obre un web de referència⁵. Alhora, des de la revista *Nature* insta el món editorial a "fer més" per la nova fórmula novel·lística⁶. La crida obté resposta i la lablit creix quantitativament i qualitativa durant la primera dècada del mil·lenni. S'incrementen els títols, les llengües i les aportacions des d'ambdues bandes del saber. La literatura, al testimonial **Steinbeck**⁷, al qual s'havien unit als noranta **Maalouf**⁸ i **Houellebecq**⁹, s'hi afegeix ara autors de culte com **David Leavitt**¹⁰ i **Ian McEwan**¹¹. Al seu torn, la ciència, al simbòlic **Primo Levi**, i al prolífic autor de ciència-ficció **Isaac Asimov**¹², hi aporta ara científics coneguts com **E. O. Wilson**¹³ o **Lynn Margulis**¹, i de menys mediàtics com **Ann Lingard**¹⁴. El llistat comptabilitza ja **42 autores** amb 50 títols en total¹⁵.

Tot i que el percentatge de títols escrits per dones (50) i el de títols escrits per homes gairebé dobli al de títols escrits per homes (83), **entre els autors amb més d'un títol, es frega la paritat** (6 dones/7 homes). Pel que fa als lideratges interns de les novel·les, en la **lablit list**¹⁶ comprovem com **entre les autores les protagonistes femenines** predominen (40/42), mentre que **tan sols un autor** posa científiques al capdavant de les seves trames.

L'anàlisi de rols comparatius dels dos gèneres dins les trames¹⁷ revela que les **heroïnes de bata blanca suporten càrrega superior** a la dels seus col·legues masculins. Dividides en multiplicitats de rols que van des dels més punters a la feina, als més ancestrals dins la llar, competeixen amb els seus companys de professió lliurats gairebé en exclusivitat a la investigació¹⁸.

Així, malgrat els avenços socials, els dilemes bioètics i els de gènere coexisteixen en la ficció i el debat s'obre ara al laboratori, amb la lablit constituint-se alhora en **escenari de confrontació** i en **altaveu privilegiat** de conflictes que faria possible la **presa informada de decisions** quan la **informació ficcionada** passés, a través de la lectura, a la ciutadania.

2. La concreció del propòsit de l'estudi

En aquest context literari **predominantment anglosaxó**, on la ficció actua de mirall de la realitat, amb la cultura francesa maldant per fer-s'hi lloc i les literatures emergents incorporant ciència a les trames, es planteja la qüestió de si la literatura catalana en aquesta trobada privilegiada de gèneres – alhora literària i científica – es limita al mimetisme o si troba **fórmules pròpies**.

Les tres fases:
Identificació,
Arxivatge
Anàlisi i discussió

I PROCEDIMENT

El projecte aquí presentat es proposa de focalitzar **particularitats**, ja sigui identificant formes "pures" o "mixtes"¹⁹ aparegudes en aquestes escasses dècades de vida reglada del gènere literari dins l'àmbit català.

3. Les fases de la recerca.

Aquesta recerca de l'**especificitat catalana** es durà a terme en tres grans fases: **identificació** de les obres i les seves autores, **arxivatge** de dades de formes i recursos literaris distintius que empen, establiment, **anàlisi i discussió posterior de les correlacions existents** tant pel que fa a la llengua com als recursos literaris emprats. La fase d'anàlisi, de manera molt particular, recollirà les relacions que les obres mantenen en el **mercat més ampli amb el qual competeixen**. En aquesta darrera fase, doncs, el treball es proposa seguir les línies obertes en el repàs al context global previ.

1. IDENTIFICACIÓ DE LES OBRES MOTIU D'ESTUDI

La **identificació i etiquetatge** com a "lablit"²⁰ d'una novel·la presenta ja certes dificultats. Destriar si una obra és de "ciència-ficció" o de "ciència-en-ficció", atesa l'existència de formes mixtes, planteja ja dubtes. El criteri de separar les novel·les segons emprin ciència real o ciència especulativa no sempre és suficient. És per això que les nostres fonts, els nostres facilitadors d'informació hauran de ser especialment solvents.

a) Els facilitadors d'informació: lideratges dins la Lablit.cat

Com en una successió de nines russes, les fonts que ens faciliten les dades de la recerca són alhora transmissores d'altres dades més subtils: els lideratges del gènere. Així, els informadors ens donen alhora compte de qui detenta la informació, i en quins espais **els lideratges van canviant** no tan sols de mans, sinó també de gènere.

- **Uns primers "informadors": els periodistes i divulgadors científics:**

- **Xavier Duran**²¹, doctor en química, **Juli Peretó**²², doctor en bioquímica, **Jesús Purroy**²³, doctor en biologia, **David Jou**²⁴, doctor en física; entre d'altres²⁵
- **Jorge Wagensberg**, doctor en física, director de **Cosmocaixa**, institució de referència: amb dues fites literàries anuals:
 - o **Contes de ciència**, (des del 2002)
 - o **Mostra del Llibre Científic** (des del 1998)

- **Uns segons: els innovadors pedagògics²⁶, alhora, autors.**
 - **Pere Roig i Plans²⁷** creador conjuntament **Jordi Font i Agustí** de la col·lecció de novel·les de tecnociència "Projecte Solaris"²⁸
- **Uns tercers: les tres estudioses coordinadores de grups de recerca:**
 - **Julita Oliveras**, doctora en biologia, coordinadora de les Tertúlies de literatura Científica i de la línia de recerca "**Gènere i història de la Ciència**" (UVic) dins el Grup de Recerca (GR)²⁹.
 - **Carme Gallego**, professora de filosofia, coordinadora del Grup d'Estudi Tecnociència, literatura i Cinema de Fundació Epsom³⁰.
 - **Mercè Izquierdo**, doctora en Química, coordinadora del **LIEC³¹**, (Grup "Llenguatge i Ensenyament de les Ciències") de la **UAB**.

b) LES EINES DE DIFUSIÓ DE LA INFORMACIÓ I DE PROMOCIÓ DE LA LABLIT

- **Revistes especialitzades:** **Ciència** (1980-1991), **Mètode** (1992-actualitat), **Publicacions de les seccions científiques** de l'IEC³².
- **Webs i blogs "publicitadors" de la lablit**
 - **Bloc IMIMA'T** – divulguem ciència: <http://www.imim.es/>
 - **QUÈ LLEGEIXES** – novel·les de temàtica científica
<http://ploma.quellegeixes.cat/forum/?topic=1153>
 - **BLOG DE MARIA PILAR GIL:** <http://www.cienciesilletres.com/>
 - **BIBLIOTECA LES CORTS:** <http://blocs.lescorts.cc/cienciamllongueras/>
 - **INSPIRACIENCIA:** <http://www.icmab.es/inspiraciencia/ca>
 - **RECERCA EN ACCIÓ** <http://recercaenaccio.cat>
- **Els llistats de premis de literatura científica en català³³**
 - Premi Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació
 - Premi VAE de Narrativa Científica de la Universitat de València
 - INSPIRACIENCIA concurs de relats d'inspiració científica.
 - Premi CONTES DE CIÈNCIA. Cosmocaixa.
- **Els autors de les col·leccions de novel·les de tecnociència:**
"Projecte Solaris" d'Editorial Eumo³⁴

c) L'ELABORACIÓ DE LA "LABLIT.cat LIST" ESCRITA PER DONES

Un **primer buidatge de les fonts consultades** ens permet ja elaborar un **llistat provisional d'autores i obres** que s'anirà completant a mesura que avanci la recerca. Totes elles, en destaca una com a pionera, Rosa

Fabregat³⁵, farmacèutica i escriptora que ja l'any 1984 va publicar *Embrió humà ultracongelat núm. F-77*, avançant-se una dècada a la resta d'autores.

- **La nòmina d'autores/coautores de lablit en català (març 2012)**

Aritzeta, Margarida (autora)
Argerich, Muntsa (coautora)
Aymerich, Sílvia (autora)
Corominas, Maria (coautora)
Fabregat, Rosa (autora)
Fernández-Vidal, Sònia (autora)
Forcada, Assumpció (autora)
Gil, Anna M. (coautora)
Gil, Gemma (coautora)
Gil, Maria Pilar (autora)
Izquierdo, Mercè (coautora)
Izquierdo, Anna (coautora)
Lafuente, Amàlia (autora)
Martínez, Dolors (coautora)
Obiol, Immaculada (coautora)
Ollé, Anna (coautora)
Ortega, Isabel (coautora)
Perpinyà, Núria (coautora)
Pagès, Rosa (coautora)
Cuadrada, Mariona (coautora)
Rey, Flor (coautora)
Ros, Rosa Mar (coautora)
Rosés, Mercè (coautora)
Sabaté, Alba (coautora)
Torras, Carme (coautora)

- **La lablit.cat list: un primer llistat de títols publicats**

A punt de fuga
Chapeau pels iaïos
Codi genètic
Corre, Manel, corre!
Embrió humà ultracongelat núm. F-77
Gelati!
La frontera de la llum

L'ombra del bandoler
L'ascensor okupat
La porta dels tres panys
L'ombra del bandoler
No em bacil.lis!
Or per a la llibertat
Quantic Love
Robí Robot
Roger d'Orlhac
Tallers RRR
Ulls de pantera
Un bon error
Un enigma a la cuina
Una pedra al ronyó
Viatge d'anada

2. L'ARXIVATGE DE LES DADES

La lectura les novel·les i de les notes biogràfiques de les autores ha de permetre l'elaboració d'una **base de dades** en la qual hi figurin:

1. Títol
2. Any
3. Editorial
4. Nombre d'edicions
5. Nombre de traduccions i llengües
6. Temàtica científica
7. Autoria única o coautoria
8. Formació de les autores,
9. Altres llibres de les autores
10. Breu sinopsi
11. El gènere del protagonista
12. La professió del/de la protagonista
13. El gènere de la persona de confiança del/de la protagonista
14. La tipologia de proves/entrebancs/reptes/trobats per la/el protagonista
15. El facilitador(a) del coneixement científic i el gènere si s'escau³⁶.
16. Les característiques del llenguatge emprat pels personatges femenins
17. Les característiques del llenguatge emprat pels personatges masculins
18. El to predominant al llarg de la novel·la
19. El manteniment de la tensió³⁷
20. El regust final del llibre
21. Altres dades específiques de la novel·la: ressenyes o esments als mitjans.

3. Els eixos de l'anàlisi

a) PERFILS DE LES AUTORES I TIPOLOGIA DE TREBALL/AUTORIA

Una ullada a les dades recollides fins ara ens fa dibuixar ja **els tres perfils majoritaris** de les autores. L'anàlisi de les seves notes biobibliogràfiques ens permetrà definir fins a quin punt la seva formació **condiciona la forma de treballar** les seves novel·les.

- **Les investigadores**
 - **Les que escriuen sobre l'àmbit laboral**
 - **Les que escriuen col·laborativament amb un autor literari**
- **Les escriptores/les dones de lletres**
 - **Les que tenen formació científica**
 - **Les que escriuen amb assessorament científic**
 - **Les que escriuen col·laborativament amb científics**
- **Les professores de disciplines científiques**
 - **que escriuen col·laborativament amb professorat de disciplines literàries o amb escriptor(e)s**

b) EL BIAIX DE GÈNERE

L'estudi aprofundit de les obres ha de permetre destriar si les opcions que pren **l'autora estan condicionades pel seu gènere** i en quina mesura. En aquest punt, s'obren tres grans línies:

- **En la tria del gènere, l'estatus i la tipologia de situacions** del/la protagonista.
- **En la tria del gènere, l'estatus i el rol** dels personatges secundaris
- **En la tria del gènere de l'element humà o material "facilitador(a)"** de la resolució de la trama

c) LES RAONS DE L'EMERGÈNCIA DE LA LABLIT ESCRITA PER DONES

Es aquest punt caldrà analitzar els motius de l'emergència de la lablit en paral·lel al **creixent interès pels llibres de divulgació científica**.

- **Eficiència literària**

En quina mesura en aquesta demanda d'informació científica el públic necessita veure els coneixements en situació de quotidianitat i si l'apropament d'aquesta ciència mitjançant **una trama és l'opció òptima** o pot trobar fórmules literàries més eficients.

- **Funcionalitat psicosocial i gènere**

Alhora, cal valorar si, en aquesta posada en situació de versemblança de la ficció, **l'autoria femenina hi afegeix aspectes nous**³⁸ de gènere que contextualitzen els avenços científics fent-los més inclusius i per tant **incrementant-ne la rellevància i la utilitat** per a la presa de decisions informada present o futura.

1. Lectura focalitzada de les novel·les

La fase de lectura de les novel·les estarà focalitzada en els les 21 entrades rellevants a incloure en la base de dades.

2. Anàlisi contrastiva

Utilitzant les eines de filtratge de la base de dades, en aquesta segona fase es procedirà a **correlacionar aspectes** que apareguin en una o més novel·les per tal **d'establir trets comuns i diferenciats** en la comparativa de títols. L'establiment de coincidències permetrà analitzar posteriorment i valorar si la fórmula emprada es pot considerar com a **pròpia del gènere** i per tant una **tendència de la lablit catalana** escrita per dones, o bé si és irrellevant o anecdòtica.

D'altra banda, **correlacionar fórmules amb acceptació** per part del públic (utilitzant l'indicador de reedicions i/o traduccions) permetrà també identificar si les fórmules d'èxit editorial són específicament catalanes o comunes a altres literatures.

3. Conclusions i discussió.

Un cop finalitzada la primera fase de la recerca, les conclusions a les quals s'arriba i la discussió subsegüent d'aquestes, com la resta de documents de la estaran ubicats a: **Lablit i gènere** <<http://blocs.xtec.cat/lablit/la-recerca/>>

IV UNA CONSIDERACIÓ FINAL: LA CONTINUÏTAT DEL PROJECTE

En un món altament tecnificat com l'actual, la recerca literària es veurà cada vegada més empenya a integrar l'estudi d'aquesta **tipologia narrativa emergent** i abordar la seva relació amb **les qüestions de gènere** que interpel·len de manera ineludible tota la societat.

Així, per tal de possibilitar **la continuïtat en el temps** d'aquesta recerca, el bloc **Lablit i gènere** estarà, doncs, permanentment subjecte a **actualització**.

V NOTES

¹ A manca de fitxa al "Qui és qui" de la ILC, vegeu l'entrada de Sònia Fernández-Vidal a la wikipedia: http://ca.wikipedia.org/wiki/Sonia_Fern%C3%A1ndez-Vidal

² En un article titulat "Science Fiction vs. Scientific Fiction in France: From Jules Verne to J.-H. Rosny Aîné" publicat a *Science-fiction Studies*, XV:1 #44 (març 1988): 1-11. Arthur B. Evans escriu: «Verne's "romans scientifiques" should be viewed as what they were and are—i.e., the first important examples of *scientific fiction* in Western literature, quite distinct from Science-Fiction». Matisant la rotunditat expressada per Evans, trobem en la producció de Verne tant títols que se situen en el present tecnològic de la segona meitat del segle XIX, com és ara *Els fills del capità Grant* (1868), *La volta al món en vuitanta dies* (1873), *Miquel Strogoff* (1876) i *L'estrella del Sud* (1884), intercalant-se en el temps amb d'altres que ens transporten al món de l'especulació i la fantasia com *De la Terra a la Lluna*, (1865), *Vint mil llegües de viatge submarí* (1870) i *Paris au XXe siècle* (escrita l'any 1863, però no publicada fins 1994).

³ Vegeu: <http://www.djerassi.com/tribal/index.html>

⁴ Ens referim a: Evane hanska, Michèle Kahn, Yasmine Khadra i Joelle Winterbert.

⁵ Vegeu: <http://www.lablit.com/>

⁶ Vegeu: <http://www.nature.com/nature/journal/v439/n7074/full/439269a.html#a1#a1>

⁷ Ens referim als dos títols a la Lablit list: *Cannery Row* i *The Log from the "Sea of Cortez"*

⁸ Ens referim a: *Le siècle premier après Béatrice*, 1992.

⁹ Ens referim a: *Les particules élémentaires*, 1998.

¹⁰ Ens referim a: *The Indian Clerk*

¹¹ Ens referim a: *Solar*, 2009.

¹² *A Whiff of Death*, 1958, és incorporada a la Lablit list: http://www.lablit.com/the_list

¹³ Premi Internacional Catalunya 2007. Vegeu: http://www20.gencat.cat/docs/especials/Content%20Dummy/Premi%20Internacional%20Catalunya/Guardonats%20anteriors/acta_jurat_wilson.pdf

¹⁴ Vegeu: <http://www.annlingard.com/>

¹⁵ Podeu consultar la llista d'autores en el bloc: <http://lablit4u.edublogs.org/women-in-the-lablit-list/>

¹⁶ Vegeu llista de títols de lablit d'autors anglosaxons o d'altres autors en traducció anglesa: http://www.lablit.com/the_list

¹⁷ Per a més informació, vegeu: Colatrella, C: *Toys and Tools in Pink. Cultural narratives of Gender, Science and Technology*, Ohio State University, 2011, p. 138-168.

¹⁸ La ficció coincideix amb la realitat segons dades "Ser mujer Hoy", març 2012 que es pot consultar aquí: http://www.dexeus.com/uploads/noticia/pdf/678808_120223_Comunicado%20Exposici%C3%B3n%20Ser%20Mujer%20Hoy_VF.pdf

¹⁹ Terminologia utilitzada a la lablit.com

-
- ²⁰ Els termes "novel·la científica", "lablit", "ciència en ficció", "narrativa científica", "novel·la amb contingut científic" o "amb temàtica científica" són utilitzats pels diferents autors referits.
- ²¹ DURAN, X. (1999): «L'avenç de la comunicació científica», dins CULLA, J. B. (dir.): *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, 12, 348-349, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 348-349.
- ²² <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000057%5C00000023.pdf>
- ²³ <http://www.jesuspurroy.cat/escrits.html>
- ²⁴ Jou, D. *Ciència en català: una perspectiva*. *In vitro veritas* 2006;7, art. 83:<www.accllc.cat/>
- ²⁵ També Claudi Mans i Santiago Riera.
- ²⁶ Roig, P i Font, J. , creen la col·lecció l'any 1994 avançant-se tant a l'establiment formal del gènere per Djerassi, com a les recomanacions de l'estudi britànic *Beyond 2000* que promou el gènere per impulsar el coneixement científic. <<http://www.kcl.ac.uk/content/1/c6/01/32/03/b2000.pdf>>
- ²⁷ Revista Biaix 20, desembre 2002, p. 76.
- ²⁸ "Projecte Solaris" d'Editorial Eumo, es fa conèixer internacionalment l'any 2009 amb la presentació a la Universitat de Londres dins la Conferència pel Multilingüisme. Podeu consultar l'abstract a <http://www.soas.ac.uk/lwwcetl/events/conferences/multiconf2009/file51877.pdf> . Igualment, podeu consultar el catàleg de la col·lecció a: http://www.eumoeditorial.com/catalog/index/?id_autor=&id_area=&tit_llibre=&id_colleccio=43&tipus=consulta&sp=4
- ²⁹ En particular, l'abril 2010. Julita Oliveras coordina la línia de recerca "Gènere i història de la Ciència" (UVic) que es troba en el Grup de Recerca (GR) "*Estudis de gènere: traducció, literatura, història i comunicació*" (GETLIHC), grup de recerca consolidat (AGAUR SGR 833).
Vegeu: <http://www.uvic.cat/showrecerca/54> i Tertúlies de literatura científica a <http://tlc.uvic.cat/>
- ³⁰ Vegeu: http://tecnoetica.org/CAT/CAT/grups_destudi.html
- ³¹ Vegeu: <http://liec.uab.es/index.php?q=who/people>
- ³² Vegeu: "Projecte solaris Materials per als crèdits variables de l'ESO Editorial EUMO" REVISTA DE FÍSICA DE L'IEC 1r trimestre 1997 p: 60-62. També l'article "Un balanç provisional sobre la comunicació científica en català" J. Peretó a: <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000057%5C00000023.pdf>
- ³³ Subsidiàriament guardonats d'altres premis: Premi Europa de Divulgació Científica, Ciutat d'Alzira
- ³⁴ Vegeu taula amb informació sobre els 24 primers títols, nota biogràfica dels autors i guia didàctica a: http://www.xtec.cat/~atomas/ertis/t_solaris.htm
- ³⁵ Extensa informació sobre l'autora a: <http://www.escriptors.cat/autors/fabregatr/obra.php>
- ³⁶ Ens referim a la figura sovint denominada "savi", però que també pot ser un llibre, una màquina...
- ³⁷ Conscients que els tres darrers aspectes són la part més subjectiva del treball, seran contrastats amb les ressenyes i les valoracions aparegudes als mitjans.